

TOVARĂȘI SAU FRAȚI AI PĂDURII ? SOCIETATEA ESTONIANĂ ÎN EPOCA STALINISTĂ (1940-1953)

Silviu Miloiu

1. Introducere. Soarta statelor mici și mijlocii din Europa Centrală și de Răsărit a cunoscut o degradare accentuată după epoca optimistă care a marcat cea mai mare parte a anilor 1920. Treptat, din 1930, aceste state, alături cu statele Europei Occidentale, au trebuit să înfrunte mai întâi o provocare venită din sfera economică, un prim indiciu că economia se îndrepta spre interdependență și chiar globalizare, iar apoi o provocare politică odată cu avansul mișcărilor de extremă dreapta de pe tot cuprinsul Europei. Deși aparent mai vulnerabile decât state cu o economie și societate mai avansate, aceste națiuni au reușit, în general, să îndiguiască propria mișcare naționalistă extremistă, uneori imitându-i și caricaturizându-i anumite trăsături definitorii. Este de altfel și cazul Estoniei care, din 1934, s-a îndreptat spre un regim paternalist dar nu extremist, spre un conservatorism politic, nu spre extremism.

Însă lovitura reușită de nazism în inima Europei va avea ample consecințe în Europa Central Răsăriteană. Treptat, după realizarea Anschlussului și Acordului de la Munchen, importanța Germaniei în regiunea Europei Central-Răsăritene a crescut enorm¹, în vreme ce influența Franței și Marii Britanii a scăzut corespunzător. Pactul Ribbentrop-Molotov a dat mână liberă Uniunii Sovietice să-și încorporeze acele arii ale fostului Imperiu Rus deținute de Petru cel Mare², și chiar să meargă mai departe, parțial din motive de securitate, parțial din dorința de expansiune a liderilor național-comuniști sovietici. Estonia a fost una dintre victimele înțelegerii dintre cele două mari puteri care tradițional se aflaseră în competiție pentru dominația Balticii orientale. Prin urmare, Estonia a fost presată atât de Uniunea Sovietică cât și de Germania să semneze un pact de asistență mutuală cu Kremlinul la 28 septembrie 1939³. În ciuda speranțelor nerealiste ale estonienilor în posibilitatea de a păstra statu-quo-ul bazat pe acordul de la 28 septembrie⁴, în vara anului 1940 Estonia (la fel ca și Letonia și Lituania) vor fi ocupate complet de sovietici și anexate⁵. Anexarea sovietică a reprezentat o traumă profundă pentru majoritatea societății estoniene unde, la fel ca și în România, Partidul Comunist era foarte puțin popular. Tocmai în această lumină poate fi explicat faptul că, inițial, Moscova a trebuit să facă față situației în care o bună parte a populației a luat

¹ Public Record Office (în continuare, P.R.O.) F.O. 371/21750, Germany, f. 44-47, Clair Gainer, Consulatul General Britanic din Munchen, 24 Martie 1938, către Foreign Office.

² I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D.A. Loeber, J. Glodmanis, A. Stranga (editori), The occupation and annexation of Latvia: 1939-1940. Documents and materials, Riga, 1995, p. 98-99, (document numărul 19); Eero Medijainen, 1939. Võimalused ja valikud (1939. Posibilități și opțiuni), Silviu Miloiu, România și Țările Baltice în perioada interbelică, Târgoviște, 2003, p. 197 și urm.

³ P.R.O. F.O. 371/22231, f. 32-33, Gallienne, Tallinn, către Departamentul Nordic, Londra, 29 Septembrie 1939.

⁴ Nu toți estonienii erau la fel de optimiști. Ministrul estonian la Londra Schmidt făcea din categoria pesimiștilor. La 9 octombrie el anticipa într-un dialog cu șeful Departamentului Nordic al Foreign Office dispariția Estoniei de pe harta politică a lumii, fie în situația în care estonienii vor dori să moară frumos și vor opune rezistență Armatei Roșii, fie în situația în care vor deveni o provincie sovietică fără luptă, vezi Ibidem, f. 100, Notă conversație Collier - Schmidt, 9 octombrie 1939.

⁵ Silviu Miloiu, The Annexation of the Baltic States: Romanian perceptions, 1939-1940, în „Muille maille vierahille...”. Kalervo Hovi ja yleinen historia, Julkaisija Turun Historiallinen Yhdistys, Vaasa, 2002, p.108-111.

calea codrului și a rezistenței, și numai o mică parte s-a alăturat tovarășilor. O altă parte, majoritatea tăcută, nici ea totalmente neutră, în general favorabilă rezistenței, va fi și ea obligată să joace un rol activ datorită politicilor opresive ale autorităților sovietice. În articolul nostru vom încerca să analizăm soarta societății estoniene într-un moment important și tragic al existenței sale, marcat de politicile opresive staliniste și de crearea unui Partid Comunist compus din numeroase elemente alogene, și de rezistența unei bune părți a populației estoniene la acest regim inuman.

2.a. Frații pădurii. În ciuda rezistenței militare comune germane și estoniene⁶, în toamna anului 1944 ocupația sovietică a fost restabilită în Estonia. Între timp, nu mai puțin de 70.000 de estonieni și-au părăsit țara cu destinația Germania și Suedia, având deja experiența primei perioade de ocupație sovietică (1940-1941). Șeful statului, J. Uluots, s-a aflat și el printre cei care au ales calea exilului, după ce numise un guvern provizoriu. Comitetul Național al Republicii Estonia nu va fi la fel de norocos. Datorită unor probleme tehnice, ambarcațiunea care urma să-i transporte în Suedia pe membrii acestui organism a întârziat. Numai câțiva membri ai comitetului au reușit să ajungă la destinație. Majoritatea, în frunte cu primul ministru în funcțiune, Otto Tief, au fost arestați de trupele Armatei Roșii⁷.

Teroarea sovietică nu a întârziat să se facă simțită. În toamna anului 1944 nu mai puțin de 30.000 de locuitori ai Țărilor baltice au fost deportați de către noul regim sovietic. Ținta principală a fost constituită de aceia care serviseră în cadrul forțelor armate germane și finlandeze, dar nimeni nu se putea considera deasupra suspiciunii staliniste. De altfel, mulți dintre foștii combatanți părăsiseră țara sau se refugiaseră în păduri unde vor continua lupta armată împotriva trupelor Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne (N.K.V.D.) sub numele de „Frații Pădurilor”⁸. Aceste „frății ale pădurilor” (*metsavennad*) au început să acționeze imediat ce teritoriul țării fusese ocupat de sovietici în vara anului 1940. Un rol important la debutul acestei mișcări a fost jucat de Liga Apărării (*Kaitseliit*) ai cărei membri reușiseră să ascundă o parte din armamentul armatei și poliției estoniene înainte ca acesta să fie confiscat de autoritățile sovietice. Grupurile de rezistență au acționat inițial în scopul de disemina informații politice despre evenimentele interne și internaționale. De ziua națională a Estoniei independente, la 24 februarie 1941, au fost distribuite foi volante și arborate pe instituții publice steagurile albastru-negru-alb ale Estoniei, acum interzise⁹.

În toamna anului 1940 se formase o organizație națională de rezistență condusă de un comitet secret alcătuit din trei membri al căror scop era restabilirea independenței Estoniei. Organizația acționase pentru procurarea de armament, stabilirea unor linii de comunicație cu Occidentul, contactarea soldaților estonieni care se refugiaseră în Finlanda și pregătirea unor grupuri de acțiune care să acționeze în cazul unui război

⁶ Ca răspuns la un apel al lui Jüri Uluots (ultimul prim-ministru al Estoniei între octombrie 1939 și iunie 1940), reprezentând Comitetul Național al Republicii Estonia, alcătuit din foști asociați ai regimului Păts precum și ai fostei opoziții față de acesta, 38.000 de estonieni răspuseseră cererilor de mobilizare generală în februarie, vezi David J. Smith, Estonia. Independence and European integration, în David J. Smith, Artis Pabriks, Aldis Purs and Thomas Lane, The Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania, Routledge, London and New York, 2002, p. 36.

⁷ Indrek Jürjo, Operations of Western intelligence services and Estonian refugees in Post-War Estonia and the tactics of KGB Counterintelligence, în The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States, Genocide and Resistance Research Center of Lithuania, Vilnius, 1999, p. 243.

⁸ David J. Smith, op.cit., p. 36-37.

⁹ Mart Laar, War in the woods. Estonia's struggle for survival 1944-1956, The Compass Press, Washington D.C., 1992, p. 9.

germano-sovietic. N.K.V.D.-ul reușise să-i descopere, aresteze și execute pe membrii comitetului. Totuși, mișcarea „fraților pădurilor” continuase iar numărul fugitivilor din pădurile estoniene sporise după valul de deportări în masă din 14 iunie 1941¹⁰.

Declanșarea Operațiunii Barbarossa deșteptase speranțele unei populații tradițional ostile Germaniei că Berlinul va contribui la renașterea statului independent estonian. Până când aceste speranțe să se întâlnească cu realitatea ocupației germane, sovieticii au declanșat un nou val de teroare. Autoritățile sovietice au reacționat în fața avansului armatelor germane printr-o politică a pământului pârjolit aplicată de „batalioanele de distrugere” sovietice. Formarea acestor batalioane debutase în Estonia la 27 iunie 1941. Acestea aveau mandatul de a executa orice persoană suspectă. Batalioanele au distrus numeroase sate, școli, fabrici și clădiri publice. În august 1941 în nord-estul Estoniei, în localitatea Viru-Kabala, sovieticii au ucis toți locuitorii pe care au reușit să pună mâna, inclusiv copii de vârste fragede în brațele mamelor lor. În replică, frații pădurilor declanșaseră un război de partizani în care au fost implicați zecile de mii de estonieni care se refugiaseră în păduri (după estimările lui Mart Laar, fost prim ministru al Estoniei independente după 1991, numărul acesta poate fi estimat la circa 30.000 de oameni). Frațiiile pădurilor au atacat unități militare și batalioane de distrugere sovietice și au protejat populația civilă de brutalitățile Armatei Roșii.

Luptele cele mai aprige au avut loc în nordul Estoniei, unde forțele germane au ajuns două săptămâni mai târziu decât în sud. Un rol important în aceste lupte va fi jucat de grupul de recunoaștere și diversiune estonian „Erna”, antrenat în Finlanda cu sprijinul tacit al autorităților finlandeze, mai cu seamă al serviciilor secrete. La 31 iulie unități numeroase ale N.K.V.D., batalioanelor de distrugere și de grăniceri au declanșat o acțiune impresionantă care viza înconjurarea din trei părți a detașamentelor de frați ai pădurilor și lichidarea mișcării de rezistență estoniene. Grupul „Erna” a reușit însă să străpungă încercuirea creând un culoar liber și pentru refugiați. Trupele sovietice s-au răzbunat pentru acest eșec prin distrugerea a numeroase ferme și uciderea a zeci de localnici care s-au nimerit în aria lor de acțiune.

Partizanii estonieni au reușit să obțină succese notabile înainte de sosirea armatelor germane. Al doilea oraș al Estoniei, Tartu, fusese eliberat de partizani la 10 iulie după o ofensivă condusă de maiorul Friedrich Kurg. Aceștia au reușit să pună capăt unui masacru executat de sovietici la închisoarea din Tartu care deja costase viața a 192 de civili¹¹. În acest oraș a fost reunit un consiliu politic estonian condus de Uluots care solicitase comandamentului militar german restaurarea independenței Estoniei. Ideea nu se încadra în planurile germane, a căror armată, odată stabilită ferm în Estonia, a acționat pentru dezarmarea grupurilor de partizani. Armata germană, inițial salutăată ca eliberatoare¹², s-a dovedit curând a fi instrumentul unui alt regim de ocupație. În ciuda acestui fapt, grupurile de partizani s-au abținut de la acțiuni împotriva germanilor pentru a nu slăbi frontul acestora împotriva sovieticilor¹³.

Odată cu reinstaurarea ocupației sovietice, frații pădurilor și-au reluat activitatea sperând într-o susținere din partea puterilor democratice occidentale. Istoricul britanic David J. Smith consideră că faza activă a acestei mișcări a durat timp de nouă ani (1944-1953) și a implicat aproximativ 30.000 de persoane punând sfârșitul ei în legătură cu stabilizarea regimului sovietic în Estonia și pierderea speranțelor în susținerea

¹⁰ Ibidem, p. 9.

¹¹ Ibidem, p. 14-15.

¹² Indrek Jürjo, op.cit., p. 242.

¹³ Mart Laar, op.cit., p. 16.

Occidentului¹⁴, în vreme ce Mart Laar consideră că punctul de final al acestei mișcări a fost reprezentat de anul 1956 când orice speranță într-o asistență a Vestului a pierit odată cu inacțiunea acestuia în fața suprimării revoluției ungare¹⁵. Istoricul american de origine estoniană Toivo U. Raun acordă mai multă atenție unor procese sociale precum colectivizarea, care lipsise de sprijin forțele de partizani, precum și amnistia sovietică din 1955 care i-a determinat pe mulți frați ai pădurii să iasă din ascunzătorile lor. În opinia lui Toivo Raun, anul 1955 a marcat și sfârșitul acțiunilor de guerilă estoniene¹⁶. În legătură cu numărul total al estonienilor care au luat „calea codrului”, Mart Laar este mai evaziv afirmând că la începutul anului 1945 erau câteva zeci de mii de estonieni ascunși în păduri, incluzând aici femei și copii (evident, nu toți aceștia erau partizani, așadar „frați ai pădurilor”)¹⁷. Toivo Raun consideră că numărul fraților pădurilor între 1944-1946 se situa undeva în jurul cifrei de 5.000 de oameni. Circa 80% dintre aceștia se adăposteau în regiunile împădurite Virumaa (situată în nord-estul țării), Võrumaa (din sud-est) și Pärnumaa (din vest)¹⁸. Într-o lucrare colectivă publicată în 1997 (și tradusă în limba engleză în anul 2000) numărul fraților pădurilor din Estonia este estimat la 30.000, din care aproximativ 10.000 erau luptători de guerilă¹⁹.

În perioada în care s-a manifestat ca forță de opoziție față de regimul sovietic, partizanii estonieni au sperat că fie prin aplicarea prevederilor Chartei Atlanticului, fie prin intervenția Statelor Unite și Marii Britanii (mai cu seamă după debutul Războiului Rece) soarta micilor state anexate de sovietici va fi rediscutată. Speranța unui nou război mondial a animat de asemenea mișcarea după începutul relației conflictuale dintre Washington și Moscova²⁰. Celor care se ascuseseră în păduri înainte de restaurarea regimului sovietic li se vor adăuga în toamna anului 1944 și veterani ai armatei germane care luptaseră în Estonia și care căutau să evite arestarea lor de către N.K.V.D. Mai mult, recrutările realizate de armata sovietică în Estonia în toamna anului 1944 și în primăvara 1945 au determinat alți estonieni să se alăture mișcării de partizani sau pur și simplu să-și caute adăpost în păduri²¹.

Acțiunile fraților pădurilor urmăreau întreținerea spiritului de rezistență și erau îndreptate împotriva personalului de securitate sovietic, batalioanelor de distrugere și unităților militare mai mici, având ca ținte ofițeri superiori. Nu erau iertați nici colaboratorii sovieticilor din rândurile populației civile, în special aceia care încărcau populația cu obligații excesive, participau la arestări și la raiduri fiind colaboratori ai forțelor de securitate, preluau proprietatea persoanelor arestate, locuiau în casele preluate de la proprietarii lor de drept. De obicei, aceștia primeau mai întâi o scrisoare de avertisment pentru a-i determina să-și schimbe conduita. Dacă scrisoarea nu avea un efect vizibil asupra persoanei vizate, aceasta era pasibilă să fie ucisă. Partizanii estonieni evitau să atace unitățile militare mai mari. Tactica de acțiune preferată era lansarea unui atac în grupuri mici, urmat de retragere și ascunderea în păduri. Convoaiele de prizonieri erau de asemenea vizate în scopul de a-i elibera pe cei deținuți. Erau de

¹⁴ David J. Smith, op.cit., p. 37.

¹⁵ Mart Laar, op.cit., p. 194.

¹⁶ Toivo U. Raun, *Estonia and the Estonians*, second edition, Hoover Institution Press, Stanford University, 1991 (first edition 1987), p. 174.

¹⁷ Mart Laar, op. cit., p. 61.

¹⁸ Toivo U. Raun, op. cit., p. 174.

¹⁹ Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, *History of Estonia*, Avita, Tallinn, 2000, p. 282.

²⁰ Mart Laar, op. cit., p. 62-63.

²¹ Toivo U. Raun, op. cit., p. 174.

asemenea avute în vedere transporturile de bunuri și bani ceea ce a determinat autoritățile sovietice în 1948-1949 să ia măsuri ca efectuarea acestor transporturi să se realizeze numai sub escortă armată. Ca revanșă pentru distrugerea monumentelor Războiului de Independență estonian, monumentele închinat Armatei Roșii erau sistematic distruse²².

Un exemplu lipsit de spectaculozitate dar obișnuit al acțiunilor fraților pădurilor din Estonia este intervenția împotriva unui lider al Komsomolului din județul Võrumaa. Acesta a cerut plata integrală a taxelor și îndeplinirea strictă a obligațiilor comunale locuitorilor din comuna sa, Kooraste. În caz contrar, șeful Komsomolului i-a amenințat pe locuitori cu deportarea în Siberia. Datorită comportamentului său abuziv acesta a fost serios bătut de frații pădurilor. Ulterior, el a evitat să se mai ducă vreodată în acea comună²³. Realitatea este că în anii 1945-1947, perioada de vârf a rezistenței partizane în Estonia, frații pădurilor dețineau puterea în zonele rurale. Sovieticii dețineau formal puterea în timpul zilei, în vreme ce frații pădurii o dețineau pe timpul nopții. Numeroase trupe sovietice erau cantonate în Estonia pentru a menține puterea sovietică. Controlul sovietic nu a ajuns în cătunele cele mai îndepărtate ale Estoniei până după deportările în masă din 1949. Atunci, în noaptea de 25/26 martie, între 20.000 și 60.000 de estonieni reprezentând oricum mai mult de 2,5 % din populația Estoniei sovietice (David Smith dă credit cifrei de 60.000 de deportați²⁴, în vreme ce Toivo Raun înclină să situeze numărul acestora între 50.000 și 60.000²⁵) au fost deportați în Siberia. Majoritatea celor deportați erau femei și copii care au fost trimiși în principal în Krasnoiarsk și în provincia Novosibirsk. Cea mai mare parte a celor deportați proveneau din mediul rural (în special din județele Viljandi, Valga și Pärnu) iar scopul deportărilor a fost constituit de intenția de a-i amenința pe țăranii și a-i determina să se alăture cooperativelor agricole. O altă motivație a deportărilor era constituită de planul de a determina scăderea sprijinului acordat fraților pădurilor în mediul rural²⁶.

Organizarea fraților pădurilor a variat mergând de la persoane care acționau individual până la unități armate relativ mari (mergând până la 50-60 de oameni). Arsenalul lor era alcătuit din armament abandonat de unitățile germane dar și din capturi realizate din arsenalul Armatei Roșii. Necesitățile vitale de hrană, îmbrăcăminte etc. erau acoperite prin sprijinul acordat de comunitățile rurale învecinate. Informațiile strategice erau colectate tot de la locuitorii satelor învecinate²⁷. Existau de asemenea contacte prin radio cu estonienii din emigrație care-i încurajau pe frații pădurilor să reziste. Aceștia nu au primit însă nici un sprijin extern consistent.

În 1946-1947 s-a construit treptat și o organizație mai largă a fraților pădurilor intitulată Liga Rezistenței Armate (*Relvastatud Võitluse Liit*). Scopul acesteia era restaurarea independenței Estoniei. Organizația se afla în așteptarea unor evenimente care să-i permită să acționeze de genul unui război declarat de Marea Britanie și S.U.A. Uniunii Sovietice sau al unei lovituri de stat desfășurate la Moscova. Scopul Ligii Rezistenței Armate nu era neapărat angajarea în lupta imediată împotriva sovieticilor. Membrii acesteia rămâneau ascunși. Intenția acesteia era mai degrabă de a stabili structurile necesare acțiunii la timpul potrivit, realizarea de depozite de muniții și

²² Mart Laar, op. cit., p. 77-93.

²³ Ibidem, p. 93.

²⁴ David J. Smith, op. cit., p. 37.

²⁵ Toivo Raun, op. cit., p. 178.

²⁶ Mart Laar, op. cit., p. 114.

²⁷ Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, op. cit., p. 283.

armament, păstrarea dorinței și posibilității populației de a rezista. În acest scop, Liga a întreprins un efort considerabil pentru educarea politică a cetățenilor. Numeroase foi volante au fost distribuite estonienilor în care aceștia erau îndemnați să continue rezistența în fața invadatorilor și erau instruiți asupra formelor rezistenței pasive. Liga era condusă de un comandant care răspundea doar în fața guvernului legal al Estoniei din exil. Acesta numea comandantii organizațiilor județene²⁸.

De la sfârșitul anului 1947 Liga a trebuit să facă față (adesea cu succes) încercărilor N.K.V.D.-ului de a o infiltra. S-au făcut însă greșeli de organizare care au dus, treptat, la un val de arestări care au dus la prinderea a 500 de partizani, constituind nucleul cel mai activ al Ligii Rezistenței Armate. Deja în 1948-1949 conducerea Ligii a fost în cea mai mare parte anihilată (în 1949 doi dintre cei mai vânați frați ai pădurilor, Richard Saaliste și Endel Redlich, comandantul Ligii, au fost uciși) iar din 1950 se poate spune că aceasta a încetat să existe ca organizație²⁹.

În afară de acei frați ai pădurilor care desfășurau acțiuni armate împotriva ocupanților sovietici, au existat și numeroși estonieni (adesea familii) care s-au ascuns în păduri pentru a trăi o viață simplă, neideologizată, liberă. Dificultățile pe care le întâmpinau aceștia erau acelea de a-și procura hrana și de a înfrunța frigul iernii. Există și riscul de a fi prinși de sovietici. Aceștia celebrau sărbătorile tradiționale estoniene (inclusiv Ziua Independenței), citeau Biblia, trăiau așadar o viață ascetică în așteptarea eliberării.

Este realmente dificil de estimat câte victime au făcut frații pădurilor din rândurile adversarilor lor. Cifrele oficiale afirmă că numărul acestora ar fi fost de 891, cele mai multe dintre victime fiind membrii ai batalioanelor de distrugere (oficial denumite unități de Apărare Populară), secretari de partid locali, șefi ai Komsomolului, personalul de securitate sovietic și colaboratorii acestora³⁰.

În legătură cu originea socială a acestei mișcări sursele sovietice dau indicii false încercând să acrediteze ideea leninistă că acestea erau alcătuite din reprezentanți ai claselor sociale înstărite care se opuneau progresului. În realitate, după cum observa Mart Laar, marea majoritate a partizanilor proveneau din rândul țăranimii, fiind fie fermieri, fie muncitori agricoli, fie țărani săraci. Existau însă și ofițeri sau fermieri bogați implicați în mișcare³¹. Cea mai mare proporție a fraților pădurilor provenea din rândul țăranilor mijlocași. Aceștia se alăturaseră mișcării de guerilă din dorința de a se opune unui ocupant străin care transformase forțat fabrica socială al țării³². Ultimul frate al pădurilor, August Sabe, fiul unui morar și el însuși morar, a fost ucis abia la 28 septembrie 1978³³. Mișcarea era demult istorie. Alte forme de menținere a limbii, culturii și miturilor naționale estoniene erau la modă. Deja se formase în Estonia o mișcare dizidentă care va căpăta proeminență în deceniile următoare conducând în cele din urmă la recâștigarea statutului de stat independent.

²⁸ Membrii Ligii erau obligați să depună un jurământ că va lupta cu toate energiile sale pentru Estonia: „Ca estonian loial și membru al Ligii Rezistenței Armate, jur să-mi dedic toate facultățile mele fizice și mentale luptei pentru onoarea și libertatea Estoniei. În îndeplinirea obligațiilor mele, jur să acționez cu responsabilitate și curaj, fără teama de a-mi da viața pentru un viitor mai bun al Estoniei, urmând exemplul eroilor noștri din vechime. Trădarea și încălcarea acestui jurământ vor fi pedepsite în mod sever”, vezi Mart Laar, op. cit., p. 108.

²⁹ Ibidem, p. 126-127.

³⁰ Ibidem, p. 93.

³¹ Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, op. cit., p. 282.

³² Mart Laar, op. cit., p. 62.

³³ Ibidem, p. 205-206.

Nu numai estonienii care au luat arma în mâini pentru a se opune regimului sovietic sau care s-au sustras de la controlul ideologic al acestui regim au avut de suferit. Afectați au fost și localnicii care au fost acuzați de a fi susținut ocupația germană sau nu au fost loiali statului sovietic. Între 1944 și 1954 nu mai puțin de 30.000 de oameni au fost arestați sub una dintre aceste acuzații³⁴.

De altfel, totalitarismul apare în forma stalinismului în puritatea sa desăvârșită. Ramuri întregi ale științei sunt abuziv desființate. Nici o părțică din viața omului nu poate să scape controlului regimului comunist. Omul trebuie să capete o nouă personalitate, o nouă identitate care să corespundă tiparelor marxist leniniste. Noțiunea de adevăr este subiectivizată și supusă dogmei. Valorile morale există în măsură în care sunt decrete de partid. Discursul este dogmatic și aruncă proiecții asupra viitorului măreț, adesea fără vreo legătură cu punctul de plecare, trecutul sau prezentul. Teroarea este sistematică și este legitimată prin adevărul superior pe care-l deține elita Partidului Comunist și pe care ceilalți nu-l înțeleg sau nu-l acceptă. Tot ceea ce se opune comunismului este catalogat din start burghez datorită ideologiei care susținea că numai burghezia s-ar opune noului regim. Orice opoziție, orice refuz, de oriunde ar veni (chiar și din rândurile Partidului Comunist) este etichetată ca atitudine burgheză sau deviere burgheză. Prin urmare, violența îndreptată împotriva acestei atitudini este fără sfârșit, deoarece grupurile de opozanți sunt descoperite unul după altul. Brutală și sistematică, teroarea nu ar fi fost posibilă fără suprimarea dreptății și generalizarea arbitrarului. Libertatea este privită ca o noțiune fără sens. Certitudinea absolută a adevărului determină ca libertatea să fie o noțiune periculoasă, care-i poate face rău celui ce aspiră la ea. Cei ce nu înțeleg adevărul partidului unic sunt considerați fie incuți fie spirite pline de răutate, adevărați bolnavi mintali. Doctrina comunistă aspiră la dispariția claselor și uniformizarea gândirii indivizilor³⁵.

Nu aș dori să limitez sensul rezistenței estoniene - și, în general, al oricărei mișcări de rezistență - numai la speranța imediată a unei restaurări a ordinii firești dintr-o societate. Așa cum exemplul lui August Sabe o demonstrează rezistența a continua dincolo de limitele speranței. Și dacă a continuat, a făcut-o din dorința de a evita integrarea într-o societate a nefirescului, dintr-o încredere care trece dincolo de experiența istorică a celei mai mari părți a secolului al XX-lea în capacitatea omului de a-și impune în cele din urmă voința dacă luptă până la sfârșit, din intenția de a demonstra că populația locală nu este de acord, respinge formula statului totalitar, dintr-o mitizare a realităților Estoniei interbelice care era privită drept un model absolut și o țintă pentru generațiile care vor urma. Acesta este probabil sensul excepționalismului estonian manifestat prin adâncul atașament față de valorile naționale manifestat încă în anii 2000, prin dorința de transformare economică, socială și politică în sensul reformei radicale, europenizării și competitivității care să ducă la o cât mai mare disociere de fostul spațiu sovietic și la o apropiere de statele scandinave vecine. Aceasta a făcut ca Estonia să realizeze cea mai rapidă reformă structurală economică dintre țările fostei Europe de Răsărit și Uniunii Sovietice și să cunoască un ritm de creștere economică foarte ridicat.

2.b. Tovarășii. La începutul anului 1945, Estonia sovietică a cunoscut două schimbări teritoriale. Acestea au făcut ca suprafața totală a Republicii Socialiste Sovietice Estonia să fie redusă la 45.215 Km², cu 5 % mai puțin decât avusese Estonia

³⁴ Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, op.cit., p. 283; vezi și Evald Uustalu, History, în Evald Uustalu (acting editor), History of Estonian Culture, Hameen Kirjapaino, p. 64.

³⁵ Chantal Millon-Delson, Ideile politice ale secolului XX, Iași, 2002, p. 31-32, 39-40.

independentă³⁶. Mai întâi, Moscova a trecut aproape $\frac{2}{3}$ din provincia Petserimaa în cadrul regiunii Pskov, aparținând Rusiei sovietice (decretul din 23 august 1944)³⁷. La fel s-a întâmplat și cu teritoriul de la est de râul Narva³⁸, devenit parte a regiunii Leningrad³⁹. Anexările au fost realizate sub masca unor „numeroase solicitări” ale locuitorilor de a se alătura Rusiei adresate Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Estoniene⁴⁰. Aceste anexări au lipsit Estonia de o bună parte din populația sa rusească interbelică, lăsând o țară care era în proporție de 93% etnic estoniană⁴¹. În nou-anexatele teritorii ale Estoniei și Letoniei integrate în provincia Pskov, a fost derulată în 1950 o deportare în masă care a afectat circa 1.400 de estonieni și letoni⁴².

Estonia a parcurs câteva schimbări și din punct de vedere administrativ. Cea mai importantă dintre acestea, produsă în octombrie 1950, a dus la înlocuirea vechilor unități administrative estoniene (considerate prea mari de autorități) cu 39 de raioane sovietice. Orașele cele mai mari din Estonia (Tallinn, Tartu, Kohtla-Järve, Narva și Pärnu) au fost plasate sub autoritatea directă a Consiliului de Miniștri al R.S.S. Estonia. În mai 1952 au fost create trei oblasturi având centrele la Tallinn, Tartu și Pärnu. Vechile comune au fost desființate, lăsând loc numai sovietelor satești⁴³.

Partidul Comunist a fost în centrul sistemului politic estonian, analog cu realitățile din Uniunea Sovietică, stat totalitar condus de Stalin. Partidul Comunist Estonian era de altfel totalmente supus Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, de ale cărui directive asculta⁴⁴. Ca în aproape toate țările est și central-europene, unde Partidul Comunist a fost adus la putere prin presiunile politice și militare ale Moscovei, numărul membrilor acestui partid era în 1945 extrem de mic: numai 2409 membri. Numărul de membri a crescut până la sfârșitul anului 1945 până la 7139, mai cu seamă prin aderarea veteranilor din Corpul estonian de Pușcași întorși acasă. La începutul ultimului an de viață al lui Stalin, 1953, numărul membrilor urcase la 22.320, dintre care doar mai puțin de 50% erau estonieni⁴⁵.

Datorită pierderilor umane suferite de partid în rândurile structurii sale de conducere, Moscova a decis să trimită după 1945 cadre de partid experimentate care să ocupe poziții influente în organizația centrală și în cele locale. Totuși, primul secretar al Comitetului Central al partidului, Nikolai Karotamm, ales în septembrie 1945, pentru a-l înlocui pe Karl Säre, căzut în mâinile germanilor, era un estonian localnic. Karotamm

³⁶ John Hiden, Patrick Salmon, op. cit., p. 129.

³⁷ Edgar Mattisen, Searching for a dignified compromise. The Estonian-Russian Border. 1000 years, Publishing House Ilo, Narva, 1996, p. 141 (document nr. 17).

³⁸ Vezi decretul Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Estonia din 18 ianuarie 1945, care face referire la decretul instituției similare unionale din 24 noiembrie 1944 cu privire la integrarea teritoriilor de la est de Narva în Oblastul Leningrad, Edgar Mattisen, op. cit., p. 146 (document 20).

³⁹ Toivo U. Raun, op. cit., p. 169.

⁴⁰ Vezi scrisoarea semnată de J. Vares, N. Karotamm și A. Veimer, respectiv secretarul Comitetului Central, președintele prezidiului Sovietului Suprem și primul ministru al R.S.S. Estonia, din 19 octombrie 1944, adresată lui Stalin, în Edgar Mattisen, op.cit., document 18, p. 142-144. În scrisoare se arată că majoritatea populației era alcătuită din ruși și prin urmare guvernul “burghez” al Estoniei nu avea nici un drept să “încorporeze” această regiune în 1920.

⁴¹ David J. Smith, op. cit., p. 38.

⁴² Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, op. cit., p. 283.

⁴³ Toivo U. Raun, op. cit., p. 169-170.

⁴⁴ Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, op. cit., p. 279.

⁴⁵ Toivo U. Raun, op. cit., p. 170; Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, op. cit., p. 279.

era născut în 1901 în frumosul oraș-stațiune Pärnu, de unde în 1925 se refugiasse în Olanda.

În anul 1926 aceasta călătorește la Leningrad pentru a lua parte la Congresul Esperanto. Cu acea ocazie se stabilise în Uniunea Sovietică. În iunie 1940 fusese trimis în Estonia ca editor al gazetei „Kommunist”. În septembrie devenise un apropiat al liderului comunist estonian Karl Säre, precum și al doilea secretar al P.C.E., de unde fusese propulsat prim-secretar⁴⁶. Karotamm avea să-și păstreze această poziție până în 1950. Biroul Politic era însă dominat de ruso-estonieni și de ruși, iar al doilea secretar al Comitetului Central, Serghei Sazonov, făcea parte dintre cadrele sovietice trimise în Estonia sovietică. Doar Sovietul Suprem republican - cu atribuții pur formale - va reuși să obțină o majoritate estoniană din 1955⁴⁷.

În anii 1950-1951 P.C.E. a fost zguduit de acuzele de naționalism burghez aduse unora dintre liderii săi⁴⁸. Principala victimă a fost chiar secretarul general Karotamm. Acesta a fost cauzat că nu fi respectat principiul colegialității în conducerea partidului, nu a luptat împotriva naționalismului burghez cu suficientă vigoare și de greșeli în munca ideologică. Principala acuză adusă lui Karotamm a fost însă naționalismul. Noul prim-secretar al partidului a fost un alt estonian, Ivan (Johannes) Käbin, care s-a născut în Estonia dar a trăit de copil în Rusia, de unde s-a întors doar în 1941. Biroul Comitetului Central al partidului a ajuns după Congresul al VI-lea al Partidului Comunist Estonian din aprilie 1951 să fie dominat de elemente alogene. Singurul localnic care mai deținea o poziție influentă în Estonia era scriitorul August Jakobson⁴⁹ care a fost numit în 1950 președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Estonia. El i-a succedat în această funcție lui Johannes Vares⁵⁰ (1940-1941; 1944-1946) și ruso-estonianului Eduard Päll. Compoziția etnică și biografia ocupanților principalelor poziții în ierarhia P.C.E. spune multe despre politica lui Stalin. Dictatorul sovietic era total neîncredător în fidelitatea cadrelor care nu se formaseră și nu-și făcuseră educația politică în Uniunea Sovietică, iar sistemul lui de guvernământ era opus oricărei autonomii locale⁵¹.

⁴⁶ Mati Laur, Tõnis Lukas, Ain Mäesalu, Ago Pajur, Tõnu Tannberg, op. cit., p. 280.

⁴⁷ David J. Smith, op. cit., p. 38.

⁴⁸ Același lucru s-a întâmplat și în R.S.S. Moldovenească, unde primul secretar N.G. Kovali și alți frunțași ai partidului au fost înlocuiți de Leonid Brejnev și echipa sa, vezi Ion Constantin, Basarabia sub ocupație sovietică de la Stalin la Gorbaciov, București, 1994, p. 39.

⁴⁹ August Jakobson s-a făcut remarcat ca novelist încă de la debutul său, premiat de revista „Loodus” („Natura”) în 1927. S-a remarcat ca promotor al ideilor de extrema stângă prin intermediul societății „Aktsooon” („Acțiunea”) printre ai cărei fondatori s-a și numărat. După ocupația sovietică din 1940, Jakobson a devenit unul dintre liderii mișcării culturale estoniene. Aceasta a și determinat numirea sa ca președinte al Societății Scriitorilor din Estonia (1940) și, ulterior, de șef nominal al statului sovietic estonian, vezi Loone Ots, Curs de „Literatura estoniană” predat la Universitatea din Tartu în semestrul de primăvară al anului universitar 2000/2001.

⁵⁰ Cunoscut și sub numele de Barbarus, scriitorul Johannes Vares a fost poate cele mai interesant poet estonian al anilor '20. A lucrat ca fizician în Pärnu. În timpul vizitelor pe care le-a efectuat în casele celor mai săraci membri ai societății, Barbarus a recunoscut nedreptatea socială. În acest fel, Vares a devenit bolșevic continuând însă să se bucure de o viață prosperă și luptând pentru dreptate socială doar prin versurile sale. A publicat versuri în stilul cubismului, iar la sfârșitul anilor '30 a devenit disident împotriva regimului Päts. S-a alăturat regimului de ocupație sovietică în 1940 și a fost omul numărul 1 al acestuia în Estonia. Anii războiului și i-a petrecut în Uniunea Sovietică. Recunoscând că regimul sovietic nu aducea decât suferință, Vares s-a sinucis în 1946.

⁵¹ În legătura cu neîncrederea lui Stalin în cetățenii sovietici care avuseseră legături cu exteriorul, vezi magistrala lucrare a istoricului britanic Antony Beevor, Berlin. The Downfall 1945, Penguin Books, London, 2003 (prima ediție, publicată de editura Viking în 2002), p. 421 și următoarele.

Guvernul comunist estonian fusese reconstituit în toamna anului 1944, după ce trupele germane fuseseră îndepărtate de pe teritoriul Estoniei. Comunistul estonian Arnold Veimer conducea acest guvern. Deoarece administrația centrală a fost creată pe baza celei din 1940-1941, majoritatea comisarilor poporului erau estonieni localnici. În martie 1946, denumirea de comisar al poporului a dispărut, în locul ei fiind adoptată denumirea clasică europeană de ministru. În anii 1950-1951 compoziția etnică a guvernului a fost schimbată. În 1951 prima poziția în guvern a fost preluată de un ruso-estonian, Aleksei Mүүrisepp. Dintre cei 26 de membrii ai guvernului, 17 erau ruso-estonieni și 9 ruși. Nu a mai rămas în guvern nici un singur comunist estonian localnic⁵².

Käbin a fost reconfirmat ca prim-secretar al partidului la Congresul din 1951 unde a denunțat rămășițele naționalismului burghez din Estonia și orice conexiune cu regimul politic și social interbelic, prețuind în mod corespunzător „ajutorul dezinteresat” al poporului sovietic. Între timp, primului secretar i s-a alăturat un nou adjunct, în persoana rusului Vasili Kosov. De altfel, în perioada stalinistă a fost o normă ca cel de-al doilea secretar să fie un rus. De asemenea, în Moscova a fost format de către Comitetul Central al P.C.U.S. în noiembrie 1944 un Birou Estonian condus de un rus pentru a cimenta legătura dintre P.C.U.S. și P.C.E. De altfel, după cum remarcă istoricul Toivo Raun, P.C.E. nu era în nici un caz o formațiune politică independentă, ci doar o filială a P.C.U.S. Acest lucru este dovedit și de faptul că orice membru al P.C.U.S. transferat în Estonia devenea automat membru al P.C.E.⁵³.

3. Concluzii. Chiar și limitată la analiza a două fenomene opuse ale istoriei estoniene de după 1940 (crearea și activitatea elitei puterii și a elitei rezistenței), ne apare clar că întreaga istoriografie sovietică și chiar lucrările naționaliste rusești care popularizează idee că Estonia și celelalte state baltice s-au alăturat Uniunii Sovietice printr-un proces de autodeterminare politică este o istoriografie mistificatoare, care urmărește să legitimizeze o ocupație ilegală, o încorporare îndreptată împotriva voinței corpului politic estonian și un sistem social opus voinței societății estoniene. Mișcarea de rezistență estoniană nu a cuprins numai o pătură socială burgheză, dimpotrivă, componenta socială cea mai prezentă în activitatea ei a fost cea țărănească. Rezistența a fost alimentată de susținerea majorității cetățenilor estonieni iar împotriva sa s-a luptat cu mijloace de forță, armate, majoritatea militarilor care au luptat împotriva insurgenților nefiind de origine etnică estoniană.

Pe de altă parte, în perioada stalinistă majoritatea elitei și cei mai importanți conducători ai Partidului Comunist Estonian nu au fost cetățeni ai Estoniei interbelice, ci ruși sau estonieni rusificați importați din U.R.S.S. Numai treptat, după moartea lui Stalin, profitând de politicile de destindere promovate de Hrușciiov, estonienii au început să ia parte la activitățile Partidului Comunist. Treptat, regimul a trebuit să găsească căi de compromis cu societatea, fără ca mariajul de compromis realizat astfel să fie vreodată lipsit de seducția divorțului inițiată fie de radicalii bolșevici ruși, fie de etnicii estonieni⁵⁴.

⁵² David J. Smith, op.cit., p. 38.

⁵³ Toivo U. Raun, op.cit., p. 172.

⁵⁴ P.R.O. F.O. 973/153, W 1658, Foreign and Commonwealth Office, Raport, martie 1981.

CAMARADES OU FRÈRES DE LA FORÊT ?
LA SOCIÉTÉ ESTONIENNE DANS L'ÉPOQUE STALINISTE
(1940-1953)

Résumé

Limitée à l'analyse de deux phénomènes opposés de l'histoire estonienne après 1940- la fondation et l'activité de l'élite du pouvoir et de l'élite de la résistance- on souligne que l'entière historiographie soviétique et même les ouvrages nationalistes russes qui popularisent l'idée que l'Estonie et les autres pays baltiques se sont ralliées à l'Union Soviétique, par un processus d'autodétermination politique, est une historiographie falsificatrice. Cette historiographie poursuit de légitimer une occupation illégitime, une incorporation dirigée contre la volonté du corps politique estonien et un système social opposé à la volonté de la société estonienne.

Le mouvement de la résistance estonienne n'a pas gagné seulement la classe sociale bourgeoise mais aussi la composition sociale la plus présente dans son activité, la paysannerie.

La résistance a été soutenue par la majorité des citoyens estoniens. Contre la résistance on a utilisé des moyens de force, armées, la majorité des combattants n'étant d'origine ethnique estonienne. D'autre part, dans la période staliniste, la majorité d'élite et les plus importants chefs du Parti Communiste Estonien n'ont été des citoyens de l'Estonie mais des russes ou des estoniens russes importés de l'Union Soviétique.

Graduellement, après la mort de Staline, en profitant de la politique de relâchement promouvée par Hrusciov, les estoniens ont commencé de participer aux activités du Parti Communiste. Successivement aussi, le régime a trouvé des voies de compromis avec la société. Mais ce mariage de compromis réalisé n'a pas été dépourvu de la séduction du divorce, initiée par les radicaux bolcheviques russes ou par des ethniques estoniens.